

inflati, partim multitudini Deorum nimium dediti, partim vero etiam voluptatum amore depressi, aut certe quidlibet sentiendi audacia confisi, vastissima divinae providentiae penetralia temere pervestigarent; eam nobis velut effigiem caeca manu elaboratam exhibuerunt.

Nam licet multi eorum praeclaram de providentia doctrinam profiterentur, illud tamen fere omnibus erat commune, quod insignem simul errorem aliquem infererent.

Horum nunc praecipuos & tanquam aliorum capita breviter recensero: tum quia ipsi etiam errores non incogniti quodammodo delectant, non secus ac tuto in loco perspecta naufragia; tum ut vera providentiae imago primum quidem in tenebris, postea vero in luce constituta, & jam pridem genuinis coloribus expressa nunc denuo paulum amoenior compareat.

§. I.

Praecipua quaedam circa Providentiam Systemata & Errores.

Principem de providentia fabulam concinnavit *Plato*, qui, tametsi res universas & singulas a providentia gubernari affirmaret; hujus tamen officii rationem, ut ex n) NEMESIO constat, non in Deo duntaxat, sed in tri-

n) L. de Facult. Animae, c. 44.

triplici moderatorum classe constituit. * *Primum* & praecipuum providentiae munus assignabat Deo principi, videlicet Jovi, quem velut summo in loco sedentem huic toti mundo ita praefecit, ut is primum. *Ideis*, deinde *coelo*, *sideribus*, tum *Universalibus* nempe *generibus*, *substantiae*, *quantitati*, *qualitati*, *formis* item, quae prioribus velut *species* suis *generibus* subjectae sunt, perpetua cura invigilare dicatur. ** *Alteram* regendi & curandi

D 2

* *Quis hic Platonem* & ex hoc *Julianum* Apost. apud *CYRILL. ALEX. L. 2.* contra eundem *Julian. delirantes aequo animo audire poterit?* quando asserunt, inferiores mundi partes a *Diis minoribus*, quos antea *Jupiter* condidisset, jussu ejusdem *Numinis* fuisse productas: ne, si *Jupiter* tanquam immortalis & sempiternus eas ipse faceret, illae quoque perpetuitatem nanciscerentur. Quasi vero non id a *Diis minoribus* eodem ex capite timendum fuisset; aut *Deus* solum sui simile ac quodammodo divinum efformare posset. *Rectius igitur cecinit PROSPER* in Carmine de Providentia:

*Omnem autem hanc molem mundi qui condidit, ipse
Et regit: utque nihil non ortum sumpsit ab
illo &c.*

** *En foetidam lacunam! cujus faece suum Ariani errorem perspersere: qui solum Dei filium ἀμείωτος, id est, nullo interposito, genitum a Patre ac procreatum, res vero alias a Filio fabrica-*

randi provinciam demandatam esse dicebat a supremo Numine Diis minoribus, qui coeli orbitam volventes, animalium ignobiliorum, stirpium aliarumque rerum, quae gignuntur, ortus & interitus dirigerent. *Tertiam* statuit providentiam, penes quam sit rerum agendarum, eventuum naturalium, necnon divitiarum aliorumque bonorum, quae fortunae dicuntur, administratio. Huic curae praeesse censet certos quosdam daemones humanarum actionum custodes; de quibus canit HESIODUS), a quo *Plato* delirare didicit.

Ex hac *Platonis* & *Hesiodi* fabula quasi ex turbido fonte profluentes rivi omnium fere antiquorum philosophiam inquinant. Id certe tum ex aliis, tum ex p) AUGUSTINO, qui hanc veterum opinionem solidis argumentis evertit, perspicere licet.

Stoici q), qui & fatum dari & in nostra esse aliquid potestate arbitrati sunt, providentiam, cui alias favebant, sua hac opinione dilacerarunt. Eundem ad lapidem pedes offendisse r) CICERO, ac propterea circa
pro-

bricatas fuisse fingebant: quos haereticos CYRILLUS ALEX. L. Thes. 15. tum ex aliis argumentis, tum etiam ex providentia, quam Deus habet erga res singulas, confutat.

o) I, Oper.

p) L. I, de Civ. Dei, c. 8. & L. 10, c. 14, & seq.

q) NEMES. L. de Fac. Anim, c. 25, & 42,

r) L. 2, de Divinit.

providentiam, qua liberae hominum actiones reguntur, cespitasse, non tam ingenii lapsu, quam fere communi Stoicorum impetu, videtur. Nam hi fati appellatione rerum omnium actionumque necessitatem, quam nulla vis rumpat, intelligebant. Hinc non modo a veritate, verum etiam ab ordine ac connectione aberrarunt. Quis enim aliquid in nostra sit potestate, si hominum voluntas illi penitus subiaceat necessitati, cui etiam Dei potestas sit alligata? s) *SENECA* sane, *porticus illius tibicen*, haud infirmus ut eum *LIPSIUS* vocat, in haec impingere videtur, libro quo minime debuit. *Eadem necessitas, inquit, & Deos alligat. Irrevocabilis humana ac divina pariter cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper paret, semel jussit. Ast, ut prosequitur t) LIPSIUS, germani tamen verique Stoici, aperta fronte nunquam ista professi sunt: aut siquid tale iis elapsum in calore illo, ut fit, scribendi sive differendi; verbis id magis tale comperies, quam re & sensu. Chrysippus ipse (qui primus corruptit & enervavit virilem sectam spinoso acumine quaestionum) de libertate imminuta apud Agellium diluit & purgat. Nec Seneca noster Deum fato subicit. (sanior illi mens) Sed genere quodam ser-*

D 3

monis

s) L. de Provident. c. 5.

t) L. I, de Constant. c. 18.

monis Deum Deo. Nam qui inter eos proxime verum accessere, fatum alias providentiam ipsam appellabant, alias Deum.

Aristoteles, sicut ex libro sexto Ethicorum ad Nicomachum colligit u) NEMESIUS, administrari a sola natura voluit singula. Sed quis demum divinabit; quid quisque olim naturae nomine intelligi voluerit? Alii certe, ut ex x) TULLIO patet, eam caecam; alii ratione & scientia, praeditam esse affirmabant. Illud praeterea ex y) AMBROSIO & z) LAËRTIO de *Aristotele* constat, quod Dei providentiam, quam iste assererat, non ultra lunam descendere, Deumque suis contentum esse finibus, & praescripto regni modo degere; terrena vera consensione quadam & conspiratione volvi judicaverit.*

Menander a) & *Euripides* providentiam intra solos humanae mentis limites definiebant, Hi enim mentem, quae in quovis sit, cuique providere asserunt, Deum vero neminem.

Eadem

u) L. cit. c. 44.

x) L. 2. de Nat. Deor.

y) L. 1. de Officiis, c. 13.

z) In Vita Aristotelis.

* Hinc Plutarchus. Deum, qualem hic describit Aristoteles, merito vocat Speciem sive Formam, quandam separatam, ἰσθὸς χωριστὸν, insidentem globo universi. L. 1. de Plac. c. 7.

a) NEMES., L. cit.

Eadem fere opinionis insania laborarunt
 b) *Heraclitus & Democritus*, cujus fontibus,
 ut ait c) *CICERO*, hortulos suos *Epicurus*
 irrigavit. Hi enim neque universis, neque
 singulis a Deo provideri, sed omnia, quae
 sibi mens nostra non procurat, temere ac for-
 tuito casu evenire docuerunt. d) *In quo*
convenienter suis principiis existimant. Nam
qui putant hoc universum casu & temere esse
constitutum, merito dicunt, omnia vacare provi-
dentia. Quorum enim nemo creator sit, eorum
quis sit procurator? Est enim evidens, teme-
re ferri, quae a principio temere procrea-
ta sunt.

Divinam providentiam ii quoque sustule-
 runt, quorum erat opinio, dignum esse risu,
 qui putat, e) *agere curam rerum humanarum*
illud, quidquid est summum. Huc etiam per-
 tinent *Manichaei* f), qui duo statuerunt re-
 rum omnium principia, alterum bonum,
 malum alterum: ex quibus innata quadam
 necessitate ac caeco impetu provenirent om-
 nia. Similia commenti sunt *Priscillianus*
 ejusque sectatores, qui rerum eventus ex
 astrorum situ ac motu pendere crediderunt.
 Alia denique tam recentiorum, quam vete-
 rum circa providentiam deliria vel Atheo-

D 4

rum

b) *Ibidem.* c) *Loc. cit.* d) *NEMES. L. cit.*

e) *PLINIIUS L. 2. Hist. Natur. c. 7.*

f) *AUGUSTIN. Variis in locis contra Manich.*

rum ineptiis, vel vagis tantum opinionibus innituntur. Cum enim multa in hoc mundo fieri cernant, quorum ipsi sufficientem, cur ita sint, rationem nequeunt invenire; aut quae aliter evenire debuissent opinantur: hinc vel nullam dari censent providentiam; vel eam divinam quidem, ad hominum tamen non semper optimorum indolem, & aliena curandi normam parum industriam aut aequam emetiri non dubitant.

Praeterea non omnino infrequens est & singulare, circa rerum eventus etiamnum Fati appellationem audire: tametsi hoc inane spectrum, quod integras olim sapientum scholas exterruit, vix amplius priscam illam in animis hominum stoliditatem excitare valeat. Est autem Fatum, quod Graeci *Εἰμαγμένον* nuncupabant, potissimum triplex: scilicet *Astronomicum* sive *Mathematicum*, cujus necessitas ab astrorum cursu aut situ emanare dicebatur. *Stoicum*, de quo paulo ante. *Spinozaeum* sic dictum a *Bened. Spinoza*, primum Judaeo, postea Calvinii sectatore, deum Atheo: estque series rerum infinita necessario ex Dei, quem is re ac sensu negat, natura promanans. Deum enim nihil aliud esse dicebat, quam ipsum hoc universum cogitatione & extensione conflatum; cujus necessarias modificationes rerum nomine impostor ille intelligebat.

Fatum

Fatum quod etiam * fatalis necessitas a Veteribus appellatum est, ipsis nihil aliud erat, quam praecedentium causarum & subsequentium rerum, quaedam catenae instar fluens & immota perplexio. Sed si demptis erroribus nomen retineas, dici cum g) BoëTIO potest *inhaerens rebus mobilibus dispositio, per quam providentia suis quaeque necit ordinibus.* Eandem fati notionem SENECA (quod in homine Stoico quidem, ut supra memoravi, non magnopere mirandum est) expressam reliquit; dum ita monet: h) *Quoties voles, tibi aliter hunc auctorem rerum & naturarum compellare. . . . Hunc eundem & fatum si dixeris, non mentieris. Nam cum fatum nihil aliud sit, quam series implexa causarum, ille est prima omnium causa, ex qua caeterae pendent.* Modestum igitur piumque fatum nominamus, ut iterum recte advertit i) JUST. LIPSIUS, qui hoc ab illo violento quatuor his finibus abjungimus. Illi veteres Deum ipsum fato subjectum esse contendunt; nos fatum, id est, rerum eventus

D 5

Deo

* Sic HORATIUS Ode 35. l. I. ad Fortunam:

*Te semper anteit saeva necessitas
Clavos trabales, & cuneos manu
Gestans athena: nec severus
Uncus abest, liquidumque plumbum.*

g) L. 4. de Consol. Philos.

h) L. 4. de Beneficiis, c. 7.

i) L. 1. de Constant. c. 20.

Deo. Illi seriem causarum naturalium ab aeterno fluentem comminiscuntur; nos agmina illa & volumina hujusmodi causarum nec semper (Deus enim prodigii aut miraculi causa saepe citra, imo contra naturam agit) nec ab aeterno (nulli enim rei praeterquam Deo competit aeternitas) intricari & volvi coepisse asserimus. Illi τὸ ἐνδεχόμενον sustulisse videntur e rebus; nos id reddimus; & siquando contingens est causa, eventum pariter contingentem fortuitumque esse judicamus. Illi violentam voluntati nostrae vim inferri constringunt: abest hoc a nobis, qui & fatum non negamus; & in gratiam tamen cum arbitrii libertate reducimus. k) *Ita enim fallacem casus & fortunae ventum fugimus, ut navim ad necessitatis scopulum non allidamus.*

Sed de his satis: ad ipsius nunc divinae providentiae sacrarium propius inspiciendum revertimur. Errorum enim, quos hic retulimus, ea est ratio, ut aut ipsa temporum longinquitate obsoleverint, aut ex iis, quae diximus, ac dicturi sumus, facile profligentur. Et quidem de plerisque illorum, qui ita censuerunt; 1) *qui tot saeculis & ingeniis assertam atque defensam providentiam calumniati sunt, liceat adhibere verba LACTANTII: Quid ergo, utrumne istos minutos & inertes*
philo-

k) JUST. LIPS. L. mox est,

l) L. de Ita Dei, c. 9.

philosophos ratione, an vero auctoritate praestantium virorum refellemus? an potius utroque?

§. II.

Providentia Divina rerum etiam individua singillatim & immediate complectitur.

Provida Numinis cura mundum hunc universum gubernari, & ad suum cuncta finem sapientissime disponi, num ignorare potest, qui, quanta sit rerum omnium inter se apta cohaesio, quanta singularum mutua necessitudo, intelligit? Non enim Deus tantam operum suorum multitudinem & varietatem elaboravit, ut solum, qualia essent, aut quam praeclare inter se jungerentur, appareret: sed ut, cum alterum sine altero vigere non posset, totum opus consisteret ac firmaretur. Ipsa etiam tot adversantium rerum lucta, & velut inveteratum bellum sine certa hujus universi frage perdurare non posset, nisi optimi gubernatoris ingenio ac promptissima voluntate tota compages regeretur. Verum hanc quasi universalem providentiam in Parte prima satis exhibitam fuisse, confido. Quae quidem ibidem allata non solum providentiam esse aliquam, eamque divinam, generatim efficiunt; sed illam quoque per omnia fusam, & singillatim ad res quasvis, tam infimas, quam summas ac praestantissimas pertinere, facile demonstrant.

Nihil-

Nihilominus juvat in hac benefica providentiae luce, quae cuncta pervadit, & fovet, uberores adhuc radios partim grato animo intueri, partim a cavillis impugnantium vindicare. Igitur quid esse causae dicemus, cur Deus rerum etiam singularum atque minimarum curam non habeat? *Haec enim tres, inquit m) NEMESIUS, solae possunt afferri causae, cur res singulae Dei providentia non regantur: aut enim Deum ignorare, rectum esse, ut illorum etiam curam gerat, aut nolle, aut non posse. Verum ignorantia quidem & inscitia prorsus a beata illa natura est alienissima. Est enim ipsamet cognitio & sapientia. Quisnam vero homo sapiens nescire hoc potest, si singularia omnia pereant, etiam universalia peritura? Nam ex omnibus rebus singulis universalia constituuntur. Sed an nolle Deum id curae in se suscipere quis dicat? Verum id duabus de causis oriri posset: aut ob ignaviam, aut quod illi res etiam minimas curare indignum sit. Ecquis autem ita infaniam, ut Deum ignaviae ausit accusare? Haec enim denuo vel ex voluptate, id est, delicato fastidio, vel ex timiditate nasceretur. n) Aut enim voluptate aliqua illecegni sumus, aut metu aliquo ab agendo removemur: quorum neutrum de Deo suspicari fas est.*

Indi-

m) L. de Anim. Facult. e, 44.

n) Ibidem.

Indignum vero esse hoc genus providentiae dices; nec decere, ut ad ima viliaque majestas se tanta demittat *? Enimvero quodsi nec indignum erat, illa, cum non essent, procreare, cur iisdem providere non deceat? An vero superbiam Deo tribui patiemur; ob quam ille singularum rerum curam despiciat? Ita certe inferendum fore docet NEMESIUS saepe laudatus. o) *Ut quid autem fecit, si non ad illum pertinet, quod fecit?* praefertim cum Deus p) *ita sit artifex magnus in magnis, ut minor non sit in parvis: quae parva non granditate, quae nulla est, sed artificis sapientia metienda sunt.* Sed an Deo vim & potentiam rerum singularum administrationi parem denegabimus? q) *Qui potest*

* *Immerito igitur Auctor Libri de Mundo, qui Aristotelis esse dicitur, judicavit indignum esse Deo, ad res imas suae providentiae curam demittere: quemadmodum, ut ibi loquitur, e dignitate Regis Persarum minime foret, privatorum hominum commerciis, aut ludicris puerorum exercitationibus interesse. Meliorem certe hic quidem de divinitate, rebus etiam infinitis praesente ac attenta, sensum habuit Heraclitus, qui casam aliquando ingressus, & ad focum sedens, cum e limine aliqui diditarent, minime convenire tanto viro tuguriolum, Intrate, in-
quiebat, sunt hic etiam Dii.*

o) AMBROS, Comment. in I, Cor.

p) AUGUSTIN, L. II. de Civ. Dei, c. 22.

q) PLATO, L. 10; de Legibus.

*test omnia, quorum potentia inest in mortalibus
& immortalibus?*

Neque tamen propterea, cur Deus quadam sordidarum viliumque rerum quasi contrectatione inquinetur, metuendum est. Nam quisquis ita sentis, solem aspice, quotidie dum lustrat orbem; non Regum modo Palatia & beatas domos, & hortos amoenissimos, & jucundam aspectu pratorum viriditatem, & variam omnis generis florum fetetem: verum etiam humiles & stramineas tabernas, incultas vastasque regiones, dumeta spinis horrida, loca senta situ, coenosas lacunas, putrida cadavera, teterrimasque cloacas purissima luce perfundit, figitque coruscantibus radiis. Age vero, quas inde sordes, quas tenebras, quam labeculam aut squallorem uspiam contraxit? Neque poterit sempiterna lux & origo solis, quidquid est tetrum, vile, impurum ac sordidum, vitii omnis expers & incontaminata spectare, ac provido studio complecti?

Atque hinc merito *divinae istud proprium ac praecipuum esse naturae*, ait r) CYRILLUS ALEXANDR., *quod possit omnia continere, & ad vilissima quaeque providentiae suae, qua singula complectitur, rationes explicare.* Certe non minorem in Deo rerum curam adstruemus, quam quae sedulum quemque ac providum patrem familias, aut medicum in curandis

r) L. Theol. 3a.

randis aegris, aut gubernatorem navis aliumve artificem exercet; qui minima quaeque follicito studio attendunt, moderantur, & curant.

Quodsi praeterea s) Creatorem non in coelo tantum miramur & terra, sole, oceano, elephantis, camelis, bubus, pardis, ursis, leonibus: sed & in minutis quoque animalibus, formica, culice, muscis, vermiculis, aliisque hujusmodi plurimis, quorum magis scimus corpora, quam nomina, eandemque in cunctis veneramur solertiam: gubernatrice quoque cura res easdem & singulas a Deo foveri ac regi necessario concludimus. Etenim, ut ex t) AMMONIO Aristotelis interprete constat, res istae, quoniam fluxae sunt, & vicissitudini magis obnoxiae, majori cura indigent, quam quae rata & stabili lege firmantur. Quae generantur, quia fluxa constant materia, & ob id mutationibus subjiciuntur, neque esse, neque contineri, neque ordinari possunt, nisi a conditrice ac providente causa sempiternorum, & eodem modo semper habentium illis abunde prospiciatur; causa inquam, non generali modo & a rebus particularibus semota, sed quadam etiam singulari, & magis propinqua: quemadmodum in hominum genere cernimus, pueros majore opus habere cura, quam viros; & stolidos, quam prudentes.

Am

s) HIERONYM, Epist. 3.

t) L. de Interpret.

An vero Deus ipse, an per alios providentiae administratos ista omnia regit & curat? Equidem si more hominum, quibus & sapientia, & potestas, & reliqua res gerendi ratio limitata est, cuncta disponi & administrari fingimus, non inepte judicamus. Ast quam stolide divina humanis comparantur? u) *Deus ipse universa sinu perfectae magnitudinis & potestatis includit, intentus semper operi suo, vadens per omnia, movens cuncta, vivificans universa.*

Etenim cum perfectissimum Deo dominium in res omnes & singulas necessario competat, fieri non potest, ut non iisdem provida ipsius Dei manus applicetur. Nam quae singillatim cujusque consilio & opere tractantur, ea magis in nostra sunt potestate, quam quae solum universim attingimus. Igitur x) *necesse est, eundem & procreatorem esse rerum omnium, & iis providentem. Non enim consentaneum est, nec decet alium efficere, alium eorum, quae sunt effecta, curam gerere.*

Est etiam illud magnopere considerandum, quod Dei providentia, quam dari evidentissima ratio demonstrat, nonnisi numeris omnibus absolutam & vere divinam esse oporteat: nisi enim hoc esse dicas, divinum aliquid in Deo negasti: a quo autem nisi a Deo ipso & solo istiusmodi officium posse divi-

u) TERTULLIAN. L. de Trinit. c. 2.

x) NEMES. L. de Nat. Mom. c. 43.

divinius exerceri arbitraris? Aut quis suo providendi munere infinitam divinorum consiliorum abyssum scrutari possit aut assequi? Quodsi providentiam rerum inter plures partitam esse somniaveris; quid perturbatissimam divini operis commixtionem fato ipso deteriorem assumis? Sed haec abesse affirmas: Deum enim simul ubique vigilem & attentum esse concedis forte sicut aurigam equis. Id vero superest unum, quod dicas: quid autem hic aliud, si divinitati paulo convenientius id explices, a te asseritur, quam Dei providentiam ad omnia & singula per se ipsam pertingere?

Ita est sane, regit Deus universum, quod effecit; atque ita regit, ut singulis provida cura prospiciat. Quidquid igitur sive in terris, sive in coelo, sive in mari, aut ullibi geritur, Dei providentia est. Huic parent sol, luna, sidera, elementa, & quidquid praeter hominem terra complectitur. Hujus solius nutu omnia consistunt, mutantur, ortum capiunt & interitum. Et haec quidem parent non invita supremae illi ac sapientissimae voluntati: nobilissimum rerum homo solus in conditorem suum calces jacit, & resistit! atque is quidem, in quem prae aliis rebus omnibus inexhausta benigni Numinis providentia pleno alveo se diffudit!

§. III.

E

§. III.

Providentia Dei circa Hominem specialis.

Singularem erga homines providentiam ex eo præprimis infert y) LACTANTIUS, quod illius gratia Deus mundum hunc universum adornavit. Mundus utique non propter se ipsum est factus: neque enim aut calore solis, aut lumine, aut aspiratione ventorum, aut humore imbrium, aut alimonia frugum (cum sensu careat) indiget. Sed ne illud quidem dici potest; quod Deus propter se ipsum fecerit mundum: potest enim esse sine mundo, sicut antea fuit: & iis omnibus, quae in eo sunt, & generantur, Deus neque eget, neque utitur: Sicut autem z) *fides* & *tibias eorum causa factas esse dicendum est, qui illis uti possunt, sic ea, quae in hoc mundo in- tuemur, solis iis confitendum est esse parata, qui utuntur.* Apparet ergo animantium causa mundum esse constructum: quoniam rebus iis, quibus constat, animantes fruuntur: quae ut vivere, ac vigere possint, omnia his necessaria certis temporibus subministrantur. Caeteras vero animantes hominis causa esse procreatas ex eo manifestum esse debet, quod homini serviunt, ejusque tutelae ac usibus cesserunt. a) *Ut igitur Athenas & Lacedaemonem Atheniensium Lacedaemoniorumque cau-*

y) L. 7. Divin. Instit. c. 4.

z) CICERO, L. 2. de Nat. Deor.

a) Ibidem.

causa putandum est conditas esse, omniaque, quae sunt in his urbibus, eorum populorum recte esse dicuntur: sic quaecunque sunt in mundo, quorum quis causa dixerit effecta esse? eorum scilicet animantium, quae ratione utuntur, id est, hominum. Profecto sunt in nobis plurima, quae illud SENECAE nostris in frontibus a natura scriptum esse testantur:
 b) Cogitavit nos ante * natura, quam fecit, nec tam leve opus sumus, ut illi potuerimns excidere. Vide, quantum nobis permisit, quam non in-

E 2

tra

* Quid LUCIUS ANNAEUS SENECA per naturam intellexerit, patet ex ejusdem L. ff. de Beneficiis, c. 7. Ubi contra divinae providentiae obtrectatores & ingratos ita insurgit: Natura, inquit aliud, haec mihi praestat. Non intelligis, te, cum hoc dicis mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quam Deus & divina ratio toti mundo & partibus ejus inserta? Et cap. seq. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. Nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratis mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturae: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est utrumque, nec distat. Officium siquod a Seneca accepisses, Annaeo te diceres debere vel Lucio; non creditorem mutares, sed nomen: quoniam sive praenomen ejus, sive nomen dixisses, sive cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam vocas, fatum, fortunam: omnia ejusdem Dei nomina sunt, varie utentis sua potestate.

b) L. 6, de Benefic, c, 23,

E 2

tra homines humani imperii conditio fit ; scias igitur non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum nihil habet, quo magis gloriatur. Quantus iste furor est, controversiam Diis muneris sui facere? ac de insigni erga hominem providentia dubium injicere? Id ipsum eleganter expressit AMBROSIVS, de homine ita loquens : c) Novissimus omnium creatur homo, quasi totius summa operis, quasi causa mundi, propter quem facta sunt omnia, quasi omnium habitator elementorum inter feras vivit, cum piscibus natat, sulcat mare, aëre pascitur, cultor soli, victor profundi, piscator in fluctibus, in aëre auceps; & quod fileri penitus non debet, in coelo haeres &c.

Multa hic praetereunda sunt : non enim enumerari omnia possunt. d) Nam unde haec innumerabilia, oculos, aures, animum mulcentia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris a Deo provisum est: usque in delicias amamus. Tot arbusta, non uno modo frugifera, tot herbae salutare, tot varietates ciborum, per totum annum digestae; ut inertiquoque fortuita terrae alimenta praebent. Quid medicamentorum torrentium venae? Quid in ipsis litoribus aquarum calentium exundatio? Tot virtutes accepimus, tot artes, tantum denique

c) Epist. 38. ad Horontian.

d) SENECA, L. 4, de Benef, c. 5, & L. 2, c. 29.

que frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias acervatarum.

Et cui mens adeo caligine obducta esse possit, ut ejusmodi plurima non videat? Quis non omni undique ratione concludat, mente consilioque divino omnia in hoc mundo ad hominum praecipue salutem, commoda, usum conservationemque admirabiliter administrari? e) *Ita est: charissimos nos habuerunt Dii immortales, habentque: Et qui maximus tribui honor potuit, ab ipsis proximos collocaverunt.*

Quod vero etiam mentem hominis ita instruxerit Deus, & exornarit; ut & praeterita recordari, & praesentia tenere, & futura prospicere possit: an id exiguum divinae providentiae beneficium videtur? Haec autem in homine cogitandi vis nonne prope incredibilis est? Sic f) enim *Et causas rerum videt, earumque progressus Et quasi anteceffiones non ignorat, similitudines comparat, Et rebus praesentibus adjungit, atque connectit futuras.* Hinc & mala, quae sunt, aut imminet, cavendi; quae bona, curandi, quae denique meliora, eligendi facultate perficitur. Nec id solum, sed etiam ad mutua inter alios commoda eximius iste animi nostri vigor dexteritasque refertur: dum vel aliorum nocitura consilia repellimus; vel iis sana & profutura suppeditamus. Ne tamen nostro

E 3

alio-

e) Ibidem.

f) CICERO, L. I, de Offic. c. 4.

aliorumve damno potius, quam commodis ac saluti mira mentis nostrae acies intendere-
tur; ineluctabilem nobis Deus recti bonique
notitiam, & stata honestatis incitamenta in-
seruit: eaque tam firma esse voluit, ut nec
scelerum multitudine ac gravitate penitus
extingui queant; sed in ipsa etiam turpitu-
dinis diuturnitate, velut latentes sub cineri-
bus favillae perdurent; & non raro sen-
tiantur.

Quodsi demum immortalis vitae, quam
Deus animabus nostris naturalem esse statuit,
praerogativa consideretur, quanta in hoc di-
vinæ providentiae monimenta & ab initio
esse posita, & in nobis perfici augerique in-
tuemur? Cum enim immortalitas quandam
cum divinitate similitudinem exhibeat; du-
bitari non potest, eo ampliora in nos provi-
dentiae beneficia profluere, quanto prae cae-
teris rebus ad divinam quodammodo naturam
accedimus. Inde fortassis delirae olim non-
nullorum opiniones enatae sunt: dum alii,
praesertim Pythagoras, quidam Platonici &
cum his Origenes animam humanam de coe-
lo lapsam, alii cum Stoicis, Manichaeis, &
Priscillianis eam ex propria Dei substantia
decisam esse suspicabantur. Sed omissis ho-
rum erroribus, illud nobis inprimis indubi-
tatum relinquitur, animam nostram non hu-
jus vitae limitibus esse circumscriptam. Id
enim praeter argumentorum momenta, quae
tum

tum g) SENECA & h) CICERO, tum i) LACTANTIUS & k) AUGUSTINUS aliique innumeri ex naturae promptuario desumunt, ista in hominum animis inscripta sententia mirifice persuadet: *Recte factis praemia, peccatis supplicia deberi.* Nam ut recte ait l) CHRYSOSTOMUS: *Si nihil est post hanc vitam, ne Deus quidem est: sin Deus est, justus est: quodsi justus sit, pro dignitate tribuet unicuique: si nihil post hanc vitam sit, quomodo, quod par est, recipiet unusquisque?* Sic est omnino: m) *Nec enim temere, nec fortuito sati & creati sumus; sed profecto fuit quaedam vis, quae generi consuleret humano; nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exantlavisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum.* Sed si animae non hujus tantum, sed & futurae vitae tempora sint destinata; cur haec postea demum finienda esse dicamus? Quid enim ea limitari exigeret? Aut cur omnium actuum omniumque fere hominum de immortalitate vita consensus non verissima esse iudicetur? Illud vero quam insigni providentiae consilio factum esse ac stabilitum novimus, ut tantum in nobis vitae illius desiderium, aut digna saltem attentio excitaretur? Hujus enim vitae nisi vel expectatio, vel metus animis hominum insideret; quae tunc vige-

E 4 ret

g) Epist. 113.

h) L. 1. Quaest. Tusc. c. 15.

i) L. 7. Div. Instit. c. 8.

k) L. de Trinit. c. 7. & alibi.

l) Orat. 4. de Provident.

m) CICERO l. c. 6. 29.

ret morum honestas? quae justitia? quae religio? quae alia virtus? In quibus humanae societatis, & praesentium aequae ac futurarum rerum ordo salusque versantur. Nonne, sicut de suis olim *SENECA* querebatur: n) *Virtus & philosophia* (sapientiae ac honestatis studium) *& justitia, verborum inanum crepitus esset? Una felicitas bonae vitae foret facere omnia libere.*

Quid enim obfaret, quominus prope omnium ore ac factis probaretur illud improbissimae vitae institutum, quod in eorum praecipue moribus expressum legimus; quorum omnis sentiendi ratio ad hujus duntaxat vitae spatium usuramque depressa est? o) *Venite, inquit hi, & fruamur bonis, quae sunt, & utamur creatura tanquam in juventute celeviter. Vino pretioso & unguentis nos impleamus; & non praetereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis, antequam marcescant? Nul- lum pratum sit, quod non pertransseat luxuria nostra? Nemo nostrum exors sit luxuriae nostrae. Ubique relinquamus signa laetitiae; quoniam haec est pax nostra & fors. Opprimamus pauperem justum, & non pareamus viduae; nec veterani vereamur canos multi temporis. Sit autem fortitudo nostra, id est, mensura virium lex justitiae. Quod enim infirmum est, inutile invenitur. Circumveniamus justum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus*

n) Epist. 124.

o) Sap. c. 2. v. 6. & seq.

bus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinae nostrae. Nam eo ferri animum nostrum quasi certissimo contingit, quo illum turba affectuum inclinat; nisi velut inter undas maris constituti fixo ante nos sidere dirigamur. Ubi ergo nulla immortalis vitae haberetur praesentio, spes nulla, nullusve terror, quorsum nisi ad effraenatam, totique generi humano perniciosissimam licentiam turbulentissimorum pondus affectuum praecipitaretur?

Ut igitur quam eximia nostris animis infit natura, intelligeremus, uberrima nobis argumenta Dei providentia suppeditavit. Atque ut immortalis vitae, quam evitare non possumus, aliquando nobis jucunda, & plenissimae felicitatis possessio fieret, quantum Deus non modo vitae illius appetitum nobis indidit, sed etiam quam certa eandem obtinendi media destinavit? Hinc merito p) AUGUSTINUS: *Nullum arbitror aliquo religionis nomine teneri, qui non saltem animis nostris divina providentia consuli existimet.* Non hic sacra fidei nostrae adyta intrabimus, altissimum inde beatitudinis nostrae mysterium speculaturi. Deus est: quid multis? Solus ille desideriorum nostrorum meta est: in solo ipso veram hominis beatitudinem gentium etiam sapientiorum turba collocavit. Ad hunc etiam inviti ob votorum nostrorum

E 5

im.

p) L. I. de Mor. Eccl. c. 6.

immensitatem rapimur: dum in id, quod est optimum, quodque animae nostrae appetitum exsatiare potest, naturali & perpetuo velut igne succendimur. Finis noster Deus est: & ipse solus esse potest, sive naturali, sive sublimiori ratione a nobis aliquando possidendus. Quid igitur excellentius circa hominem excogitare providentia Dei potuit, quid benignius largiri, quid ordinare sapientius, quam quae illius tum corpori, tum praeprimis animo subministravit?

Ast quid agimus mortales! Providentiam erga nos tantam experimur: & illam fugere aut declinare saepius conamur. Illa nobis & ubique prospicit, & bonorum quasi agmina suppeditat. Nobis ista non placent; alia persaepe cupimus. Vehimur sive in tranquillo, sive turbido mari gubernatrice providentia. Haec nobis anchora, remi, vela, portus. Si vela ventis dedissemus, sequeremur, non quo voluntas impelleret, sed quo illi: & in hoc vitae oceano spiritum illum sequi recusamus temperatorem universi? Et recusamus tamen frustra: quia aut sequeremur aut trahemur. Rideamus, si is qui cimbam ad rupem alligavit, funem identidem trahat, & rupem ad se accedere velit; cum ipse ad illam: q) *Et non major nostra stultitia est, qui ad rupem illam aeternae providentiae nexi trahendo & reluctando volumus eam nobis obsequi, non nos ipsi?*

q) JUSTUS LIPSIUS, L. I. de Const. c. 14.

§. IV.

Providentia Divina cum hominis libertate conciliatur.

Ciceronis hic naufragium video, ait r) JUST. LIPSIUS, qui providentiam circa res homini liberam maluit tollere, quam delibare aliquid de humana libertate. Ita dum homines * fecit liberos, eodem impulsu fecit sacrilegos. Quam multi etiam hodie nant in hoc freto, & disputationum hic fluctibus abripiuntur? Sed paucis rem agemus. Equi-

* Quid est ergo, quod Cicero timuit in praescientia futurorum? Videlicet, quia si praescita sunt omnia futura, hoc ordine veniunt, quo ventura esse praescita sunt; & si hoc ordine venient, certus est ordo rerum praescienti Deo; & si certus est ordo rerum, certus est ordo causarum: non enim aliquid fieri potest, quod non aliqua efficiens causa praecesserit: si autem certus est ordo causarum, quo fit omne, quod fit; fato, inquit, fiunt omnia, quae fiunt. Quod si ita est, nihil est in nostra potestate, nullumque est arbitrium voluntatis. Et paulo inferius: Atque in has angustias Cicero coarctat animum religiosum, ut unum eligat e duobus, aut esse aliquid in nostra voluntate, aut esse praescientiam futurorum; quorum utrumque arbitratur esse non posse; sed si alterum confirmatur, alterum tolli: si elegerimus praescientiam futurorum, tolli voluntatis arbitrium, tolli praescientiam futurorum &c. AUGUSTIN. L. I. de Civ. Dei c. 9.

r) L. 2, c. 21.

Equidem multa eorum, quibus ad fines suos providentia utitur, ab hominum pendente libertate: num vero Deus aut necessitatem inferat homini? aut, quae ab aeterno constituit, exequi aliter non valeat? Deus enim omnia, quae, ut aliquando fierent, summo consilio destinavit, ea tum sapientia tum bonitate inter se miscet, ac ordinat; ut, five causas five rerum effectus intuearis, juxta cujusque naturam tota series sit instituta. Arbores & fruges voluit crescere: crescunt sine ulla vi per naturam; homines deliberare ac eligere: deliberant & eligunt sine ulla vi aut necessitate. s) *Sic administrat omnia, quae creavit, ut etiam ipsa proprios exercere & agere motus sinat.* Manet nihilominus immotus ille rerum ordo, quem aeterna mente Providentia concepit; & salva hominis libertate, ad consequentium temporum spatia explicabit.

Ut enim in navi ambulare mihi fas est, per foros discurrere aut transra; quin propterea illius cursus impediatur; sic in hac providentiae quasi quadam navi, currant licet voluntates nostrae, ac libere discurrant, non via illam ejiciemus, aut retardabimus. Temperabit omnia & clavum moderabitur suprema illa voluntas. Haec quocunque visum erit, res omnes diriget; ac sapientissimorum consiliorum quasi fraeno inclinabit.

Scivit

s) AUGUST. L. 7. de Civ. c. 30.

Scivit Deus, Romanorum ignibus arsuram esse Carthaginem: quid? annon illi necessario flammam injicient? Novit, barbarorum insultibus vastatum iri Romam: nonne horum quoque furor necessario grassabitur? Sed vidit illos Deus talia facturos; non eos coëgit. t) *Nam si video jacentem, necessitas non infertur a visione mea, ne jaceat: sed potius a jacente mihi infertur necessitas, ut videam. Quid postulas, ut necessaria fiant, quae divino lumine illustrantur; cum nec homines quidem necessaria faciant ea, quae vident?* Vidit igitur illa Deus; & plurima etiam, ut ab hominibus fierent, aeterno consilio determinavit: sed non nisi postquam ea libere futura cognovit. Prava item hominum consilia & facta praesensit: & illa quidem, dum non impedire decrevit, ad sapientissimos providentiae fines, illaesa hominum libertate, ordinavit. Quis infinitum illud sapientiae ac plenum consiliorum mare ita esse arctatum suspicabitur, ut ista non possit? aut quis ejus providendi rationem adeo tumultuariam esse censebit, ut ista non velit? Deum scientiam Dei paulisper non cogita: putasne hominem libertatis expertem esse; atque illud audes inficiari, cujus te apertissima ratio convincit? Tune sic omnia fieri existimas, ut eadem non aliter, quam eveniant, accidere potuisse opineris? Unde tu
istam

t) BOËTIUS, L. 5. de Consol, Phil.

istam rerum naturam derivabis? Quid illud esse dices, quod hanc necessitatem intulerit? Ad Dei nunc scientiam revertere: ab illane rerum naturas immutari aut everti putas, cujus est praescribere, quomodo illae pro cujuscunque indole conserventur? u) *Sicut igitur series rerum Dei providentiam non immutat, sic & aeterna dispositio rerum naturam non perimit.*

§. V.

Reliquae Adversariorum Reflexiones.

DIALOGUS.

ANTINOUS. PRONOEUS.

ANTIN. Satisne jam Pronoe! de illa Dei scientia disputasti, quam praescientiam dicimus? visne ut coeptum hodie sermonem resumamus?

PRON. Assatim; de hac satis: qui enim sentire cum Tullio, aut simili quadam ratione desipere statuerunt, eos, ne si plura quidem audiverint, ab errandi voluptate revocabis. Desipiant illi ergo: nos, ut monuisti, ad colloquendum redeamus. Sed an tu forsan in scirpo nodum quaeres, & Dei praescientiam providentiae inimicam esse arguere?

AN-

u) Joan, Saresberienf. L. 2. Polierat, c. 20.

ANTIN. Non hic dubium mihi aliquod superesse arbitror: nam satis commoda usus es ratione, quam negare non ausim: sed quaedam alia sunt, quibus, disputante te, quid contradicerem, mecum ipse meditabar: neque tam refellendi tui causa, quam ea, quae minus intelligebam, requirendi. Mitamus igitur paulisper hodie inchoatum sermonem, & prius ad alia minora divertamus.

PRON. Prope est, ut quae afferre possis, intelligam: nimirum quod minima & singula curet Deus, id primum quidem, sed inane commentum esse iudicas.

ANTIN. Non rem penitus attigisti Pronoe! Non enim ita obstinatae sum mentis, ut quae a te satis probata esse reperi, non ego pariter certa esse pronuntiem. Venit etiam mihi saepius in mentem illud x) *Lactantii*: videlicet neminem esse tam rudem aut impium, qui, si ad interiores animi sui motus attendere velit, negare queat, unum esse Deum, *qui & condiderit omnia, & eadem, qua condidit, virtute moderetur*. Atque y) ut Nemesius observat, *res singulas regi providentia, magno est argumento, quod naturaliter ejus notitia hominibus sit insita*. Nam necessitate aliqua compulsi, statim ad Numen divinum & preces confugimus, velut natura ad Dei opem perducente: de quo argumento
Ne-

x) L. I. Div. Instit. c. 3.

y) L. de Nat. Hom. c. 44.

Nemefii tu superius alio in loco disputasti. Eiusdem igitur tecum iudicii sum ego: sed quid a) *Hieronymus* eximiae vir auctoritatis hac de re senserit illud mihi velim exponas. Haec enim habet: *Absurdum est, ad hoc Dei deducere Majestatem, ut sciat per momenta singula, quot nascantur culices, quotve moriantur: quae cimicum, pulicum & muscarum sit in terra multitudo: quanti pisces in aqua nagent &c. Non simus tam fatui adulatores Dei, ut dum potentiam ejus etiam ad ima detrahimus, in nos ipsos injuriosi simus, eandem rationalium, quam irrationalium providentiam esse dicentes.*

PRON. Annon ex ipso verborum apparatu satis exploratum habes, qualis Hieronymo mens fuerit, dum illa, quae attulisti, scriberet? Nam cum unius quidem sit providentia, de qua differimus, Dei videlicet, qui gremio sapientiae, bonitatis ac virtutis universa complectitur: at non una est providentiae ratio: pronior illa, quae in hominem tendit, pluribusque sociata beneficiis, quam quae rerum mente carentium emolumenta procurat. Igitur diversam Doctor ille providentiam asseruit, non eam penitus circa res singulas & minutas exclusit.

ANTIN. Sed cur ista citatis verbis in fronte praefixit Hieronymus? *Sicut igitur in hominibus etiam per singulos Dei currit pro-*

a) Comment, in C. I. Habacuc.

providentia: sic in caeteris animalibus generalem quidem dispositionem & ordinem cursuque rerum intelligere possumus. Numquid specialem ex his circa singula quaevis providentiam exsculpes?

PRON. Nescis, quid b) vir ille doctissimus de se meminerit: nimirum *se in commentariis super Prophetas quaedam non ex sua, sed ex aliorum sententia exposuisse?* Istam ergo, quam objicis opinionem, non Hieronymi, sed aliorum fuisse, tum verba, quae tu ipse attulisti, prioribus subjuncta, tum ejus alibi expressa sententia persuadent. Nam vide, quid in illa Domini verba: *Nonne duo passeris asse veneunt?* ipse commentetur? Sic enim ait c) *Si parva animalia absque Deo authore non decidunt, & in omnibus semper est providentia, & quae in his peritura sunt, sine Dei voluntate non pereunt; vos, qui aeterni estis, non timere debetis, quod absque Dei vivatis providentia.*

ANTIN. Ea profecto mihi dicis, ex quibus & tanti viri mentem abunde perspiciam, & nostram pariter de providentia sententiam non leviter confirmatam esse intelligam. Sed quid de illa opinione censendum est, quae jam inter veteres olim percrebuerat:

b) L. I. contra Rufin.

c) In Matth. c. 10, v. 29.

rat: *Melius esse quaedam nescire, quam scire ut vilia?* Si enim melius id est, quis in Deo dari negabit? ubi autem nulla est, harum rerum scientia, nullam quoque circa illas existere providentiam necesse est.

PRON. Nempe ad illorum philosophorum sensa hoc pertinet, qui divina humanis saepe nimium propinqua esse judicarunt. Nam d) *licet nobis melius sit non cognoscere mala & vilia, in quantum per ea impedimur a consideratione aliquorum meliorum, non tamen Deo, qui simul omnia uno intuitu videt: & qui, ut inquit Dionysius (Areopagita), non secundum visionem singulis se immittit, sed secundum unam causae continentiam omnia scit.* Praeterea quid est adeo vile ac parvum, in quo non aliquid illustre magnumque resplendeat? Etenim e) *creat Deus minima corpore, acuta sensu animantia, ut majore attentione stupeamus agilitatem muscae volantis, quam magnitudinem jumentum gradientis, ampliusque miremur opera formicae, quam onera camelorum.* Hofne tu Antinoe! philosophos esse acutos existimas, cum ista non videant? Cur ergo potius ista procreando, f) *magnus sit Deus in magnis, nec parvus in minimis, quam haec cognoscendo, iisdemque providendo?*

AN.

d) Thom. Aquin. Quaest. 5. de Verit. a. 3.

e) AUGUSTINUS, L. 3. de Genes. ad liter. 6. 9.

f) Idem, Sermon, 119. de Tempore,

ANTIN. Capio Pronoee! nugae sunt istae, bullis similes, quas ventus implevit: vix eas contrectasti, & evanuerunt. Sic saepe vanis in animo ludimur opinionibus; quas vel nostri tumor ingenii, vel improborum aut male prudentum sibili excitarunt. Sed ad graviora veniamus: quae, ut fatear, me non parum exagitant. Quo enim magis ea dissoluta cuperem, eo validius dubitantem ligant animum. In libros denuo *Ciceronis* incidi; postquam de providentia disputantem te audiveram: & certe unum ille in animum meum iniecit, quem eripere sine te non valeo. Sic autem habet: Cur, si providentia mundus & praesertim homo regitur; tanta in mortalibus reperiuntur scelera? tanta in varia flagitiorum genera impetus? tanta virium honestarum in animo imbecillitas? Quod enim mala, ut vocamus, *physica* non impediatur, imo adornet Deus; id equidem quam bene ac sapienter fiat, non ex una ratione perspexi: quod vero etiam tanta morum & honestatis ubique strages deploretur: dic, quaeso, quid hic agit providentia? cur ista non tollit? cur valida his malis remedia non suppeditat? Alias quidem de providentia querelas *Cicero* movet; sed dum eas perlegere inciperem, istae novae mihi subortae sunt.

PRON. Varia hic misces Antinoe! Hominum imprimis improbitatem & scelera

commemoras; & ea sublata esse cuperes. Praeclara optio! sed quod ex iis providentiam insimules, vide, quam stolide hic agas? si enim flagitia & quidquid in mundo male geritur, penitus impediri debere opinaris; quid hic aliud mente statuis, quam quod hominum libertatem opprimendam esse putes? quid? annon una hac opinionis infania simul omnem virtutis laudem, omne praemium, omnem justitiae sive remunerantis sive punientis materiam sustulisti? Ergone Deus tot bonorum, quae libertati annexa sunt, usum praeccludere debuisset, ut peccata esse non fineret? si nulla, quibus illa vitari possent, media ordinasset, si nulla incitamenta virtutum, nulla denique improbis supplicia statuisset; tum forsan aliquid disputatione dignum afferres: ast cum haec omnia divinae providentiae consiliis inventa & ubertim praeparata esse non ignores, quid est demum, quod hic circa providentiam reprehendum putes? Neque sua etiam sceleribus bona defunt, quorum insigni & admirabili usu divina providentia clariori adhuc in luce collocatur. *Sicut, inquit g) Augustinus, mali homines male utuntur creaturis bonis, sic creator bonus bene utitur hominibus malis. Novit, quid tamen agat, qui creavit totum genus humanum. Aurifex portat, ap-*

g) Serm. 110. de Diversis.

pendit, aurifex librat. Pictor novit, ubi ponat nigrum colorem, ut sit decora pictura: & Deus nescit, ubi ponat peccatorem, ut sit ordinata creatura? Reflecte paulisper animum ad illa, quae unquam scelerate fieri audivisti: quam multa & elegantia inde bona, nonnisi providis manibus intexta, & sapientissimo quodam ordine evoluta deprehendes? Perquire, si potes, omnium temporum nationumque facta: quid hic aliud expressum leges, quam ex hominum quantumlibet nefariorum improbitate optimarum rerum eventus perpetuo velut amne fluxisse? h) *Maleficae igitur virtutes in mundo divinae providentiae usui sunt; nam postquam mala semel extiterunt, divinae sapientiae & virtutis & facultatis est, non solum bonum facere: sed illud inprimis per mala ipsa, quae ab nonnullis excogitata fuerint, bonum aliquem & commodum finem efficere, & ad utilitatem ea, quae videntur mala, referre.* Vides de nocte pulchrius radiare stellas: virtutes cogita; quae inter sceleratorum quasi tenebras amoenius lumen effundunt. Ita nimirum cuncta pulcherrimo concentu, ordine ac sine divina providentia temperavit.

Hic tu Antinöe! quid ad alia, quae attulisti, respondeam, cupida mente attendis. Et tu quidem virium, per quas resistere malo debeamus, imbecillitatem adducis? Ast cave,

F 3

ne

h) SYNESIUS, Ep. 5.

ne forsan illis annumerere, qui harum querelarum laciniis vitae suae turpitudini velum aliquod conficere laborant. Cur enim innumera illa taces auxilia, quibus humana vita & bene agendi facultas sustentatur? si ad Fidei nostrae mysteria unico solum ictu respicere tibi luberet, quam multa & mira huic rei nostrae opportuna cerneres? Verum altiora sunt ista & a proposito nostra aliena. Illud compertum habere debes, nihil a te unquam factum esse mali, cujus omittendi, aut agendi aliud potestate caruisses.

Demum pronam in scelera facilitatem & quasi naturae ipsius stimulos in homine carpis. Ecquid autem hic mali, aut quod providentiam obscureret, invenies? Hominis in vitia propensionem male permissam esse contendis? Ast, nonne mens tibi ratione aliisque mediis instructa? cujus imperio naturae impetum moderere. Neque vero mali aliquid tibi natura suggestit: sed ea, quae tu mala existimas, tuo solum usu penitus libero mala redduntur. Hinc illa, quae in homine ante usum libertatis existunt, ejus naturali conditioni adeo sunt congrua, ut neque finem hominis, neque recte agendi facultatem impediunt. Atque inde potius singularis providentiae cura deprehenditur, quod hominem in ipso affectuum suorum conflictu, modo ipse velit, erectum servet, victoremque constituat.

ANTIN.

ANTIN. Tulisti a me dubium Pronoeē!
 sed non omne. Nam verissimum quidem
 esse nunc sentio: res etiam optime constitu-
 tas, non unis saepe calumniis infestari; sed
 quoniam, qui calumnias audit, fere semper
 aliquid in animo tenet; hinc, quod impru-
 dentius forsan hausi, tuis porro rationibus ab-
 sterge. Nunc igitur, quod matutino collo-
 quo instituimus, prosequamur; Bonis mala
 eveniunt, malis bona. *Dies deficiat*, ait
 i) Cicero, *si velim numerare, quibus bonis male*
evenerit; nec minus, si commemorem, quibus
improbis optime. Cur enim Marius, homo
pessimus, tam feliciter septimum consul domi
suae senex est mortuus? cur omnium crudelis-
simus tam diu Cinna regnavit. Duodequa-
draginta Dionysius tyrannus annos fuit opu-
lentissimae & beatissimae civitatis: quam mul-
tos ante hunc in ipso Graeciae flore Pisistra-
tus? Cur duos Scipiones fortissimos & opti-
mos viros in Hispania Poenus oppressit? Cur
Maximus extulit filium Consularem? Cur
Marcellum Annibal interemit? Cur Paulum
Cannae sustulerunt? Cur Poenorum crudelitati
Reguli corpus est praebitum? Cur Africa-
num domestici parietes non texerunt? &c.
Quid dicam de Socrate? cujus morti illachry-
mari soleo Platonem legens, Videsne igitur
Deorum judicio, si vident res humanas, discrim-
men esse sublatum? Sed vetera sunt ista, & a

E 4

Cice-

i) L. 3, de Nat, Deor.

Cicerone gentilium more dicta: si ad saniora te referas tempora, & proborum aequae ac sceleratorum fata plane indigna examines; quid de providentia statuendam putas?

PRON. Duo hic mihi disputanda offers: alterum, cur malis saepius bona eveniant; cum hi supplicia mereanter: alterum cur boni ac praemiis digni variis malis obruantur? Atque hic demum providentiae triumphos considera. Quid ais Antinöe? tunc improbos ab omni fulminis jactu securos esse arbitraris? Alios quidem, inquis, non raro suppliciis affici, sed alios etiam impunitos magna insuper felicitate florere. Felices tu illos esse dicis; quando prosperum in hac vita cursum tenuere? Non id, arbitror, serio censebis. Audi Senecam, qui Deum ita loquentem inducit: *k) Aliis bona falsa circumdedit, & animos inanes velut longo fallacique somno lusi: auro illos, argento & ebore ornavit: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicietis. si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis.*

Sed vehantur illi felicibus ventis: aequabilem teneant sine ulla offensione cursum: an vero puniendi tempus intra hujus duntaxat

k) L. de Providentia, c. 6.

xat vitae limites definitum esse somnias? Nonne immortalem gerimus animum? Alia utique nobis restant stadia, nullo cursu finienda: non haec igitur vita suppliciorum meta esse debet. Id illi etiam praesentire sibi videntur: dum eos licet invites futurorum suppliciorum horror invadit. Habet igitur providentia vastissimum tempus, intra quod illa improborum poenas non raro differat, nunquam vero praetereat.

ANTIN. Antequam Pronoe! bonorum quoque fata evolvere incipias, velim, breviter explices mihi, cur Deus hominum nefariorum supplicia saepius tam sera esse voluerit? Nam caetera, quae afferebas, affatim capio.

PRON. Nefas est, Antinöe! divinae providentiae consilia curiosius indagare. Dicam igitur, quod ratione minime audaci cognoscitur. Voluit nimirum Deus, ut, cum istorum hominum scelera, non autem poenas intueremur, alterius vitae memores & certi animum non ad hujus vitae crepundias, sed ad sublimiora intenderemus. Praeterea cum nemo sit tam ad flagitia projectus, ut nihil unquam honestatis in ipso reperiatur, sapientissime statuit providentia, micās etiam virtutum, cohibendo in hac vita poenas, imo etiam afflando felicitatem non sine praemio relinquere. Hos enim homines aeterna sapien-

tia ob eorum improbitatem, & scelera merito immortalis vitae felicitate carituros esse praesensit. De his illud Demetrii apud 1) *Senecam*: *Nihil mihi videtur infelicius eo, cui nihil unquam evenit adversi*. Possem hic tibi & alias Dei perfectiones recensere, quas ipse interdum prorogatione suppliciorum manifestat. Verum cur in hoc longius haeremus? non enim ista nobis disputanda sumpsimus.

ANTIN. Nolim ego te diutius morari: tametsi enim hactenus erudiri a te mihi jucundum fuerit; egoque ut porro id fieri possit, exoptem: quia tamen nunc uterque nostrum ad varia negotia revocamur; hinc, quod superest, fac, ut breviter expedias.

PRON. Recte mones: tempus est, ut sermonem finiamus: quod certe nunc facerem, nisi altera tua quaestio esset ejusmodi, ut plurimorum animos ad alterutrum temeritatis scopulum allidere soleat. Dum enim saepius homines eximia etiam vitae integritate commendatos variis sive fortunae, sive inimicorum, sive alterius rationis insultibus agitari & posterni videant: aut providentiam a rebus humanis, aut ab istis hominibus probitatem abesse suspicantur. At suas hic providentia partes agit egregie.

Cum

1) *Ibid.* c. 3.

m) *Cum videris bonos viros, acceptosque Diis, laborare, sudare, per arduum ascendere; malos autem lascivire, & voluptatibus fluere, cogita filiorum nos modestia delectari, hos verubarum licentia; illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Quid autem? si Deus probos amat ut filios, improbos vero tractat ut mancipia; rectene an male cum providentia erit?*

Nimirum hoc iterum tibi Antinoe! iterumque persuasum tene, aliam homini & longe praestantiorum quam quae in hac vita nos ludit, beatitudinem superesse. Ad hanc Deus proborum animos parat; dum eos immissa malorum quasi tempestate, mediisque in fluctibus comprehensos tenet, ne felicioribus usi ventis a portu ad syrtes impellantur. n) *Ideo, inquit Augustinus, Deus felicitatibus terrenis amaritudines miscet, ut illa quaeratur felicitas, cujus dulcedo non est fallax. Id quoque providentia miro consilio disponit: ut, quod inter omnes res optimum est, Virtus videlicet, nobilissimum illud animi ornamentum, casibus adversis quasi culta & irrigata pulchrius frondeat, uberiusque foecundetur. Unguenta, si ea commoveas, redolent latius: aromata suum odorem, si accendantur, expandunt: ita bonorum virtus duris casibus agitata multo prae-*

m) cap. 1.

n) Apud Gonet §. 7. Disput. de Providentia.

praestantius copiosiusque diffunditur. Hinc illi adeo non sunt miseri, quoniam acerba patiuntur, ut felices potius dici & possint & debeant. o) *Marcet sine adversario virtus: Tunc autem apparet, quanta sit, quantum valeat, polleatque; cum quid possit patientia, ostendit.* Habent etiam boni, medios inter adversitatum conflictus, non exigua gaudiorum solatia: dum interim scelerati morsus animorum ac quasi taedas illas ardentis furiarum sentire coguntur. Egregie illud Seneca philosophus eximius commonstrat, qui Deum ad bonos calamitatibus pressos ita loquentem describit: p) *Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaveritis, & undique inspexeritis, meliora majoraque. Permisi vobis metuenda contemnere, cupiditates fastidire. Non fulgetis extrinsecus: bona vestra intro versus obversa sunt. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui saltus. Intus omne posui bonum: non egere felicitate, felicitas vestra est. Ferte fortiter: hoc est, quo Deum antecedatis: ille extra patientiam majorum est, vos supra patientiam. Vide, Antinoë! quanta ubique providentiae laus sit? Plura differerem, nisi abitum parares.*

ANTIN. Fecisti, quod optabam: talem enim mihi de providentia mentem injecisti, quam

o) SENECA, L. de Provid. c. 2.

p) Ibidem, c. 6.

quam nulla deinceps cavillantium ingenia
possint invertere.

PRON. Sit ergo lux illa aeterna vitae
nostrae moderatrix: sed & bene sentiamus
de providentia. q) *Nam bene sentiri de se
vult Deus, ut bene sentientibus bene sit.*

Vale.

q) SIMPLICIUS in Ench. Epicteti c. 38.

quod nullatenus civilisationem ingenii
 collat invenit. *[faint text]*
 Namque illi ergo lux illa aeterna vixit
 totius orbis. *[faint text]*
 de pueris. *[faint text]*
 cum illis ut bene sentiant bene sit
 velle. *[faint text]*

(S) SIMPLICIUS in eod. pag. 12.
[faint text]

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8

Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

TIFFEN Color Control Patches © The Tiffen Company, 2007

Blue	Cyan	Green	Yellow	Red	Magenta	White	3/Color	Black
Light Blue	Light Cyan	Light Green	Light Yellow	Light Red	Light Magenta	White	Light Grey	Black
Dark Blue	Dark Cyan	Dark Green	Dark Yellow	Dark Red	Dark Magenta	White	Dark Grey	Black